

etiam quia quodammodo per accidens est auditui disciplinam fieri mediante illo, significatio enim vocum accedit objecto auditus, neque auditus ipse significationem capit, sed sonum materiale. Inter tactum autem et visum observandum est illum hunc excedere, quod sit universalior ex parte subjecti, est enim diffusum per corpus: ideoque perfectior tactus arguit in toto corpore optimum temperamentum et complexionem. Unde divus Thomas, secundo de Anima, recte dixit excessum in tactu, excessum esse in virtute sensitiva simpliciter, quia sensus est universalis: hac ergo ex parte sensus hic aptissimus est ad scientias, unde etiam Aristoteles ob id scripsit molles carne aptos esse ingenio, et 3, de Partibus, capite quarto, quo sensu hebeti sunt durum habere cor, cuius rationem reddunt sanctus Thomas, lectione 32, et Philoponus, folio sexto, col. tertia, quia mollities corporis arguit corporis temperamentum et optimam compositionem in organis sensuum. Item tale corpus deservit optime ad ministracionem virtutis animalis, nam cum corpus molle est, spiritus animales subtiliores sunt, discurrentque celeriter per corpus: non sic autem quando corpus durum est: hoc tamen est intelligendum, ut ait divus Thomas, et Themistius de mollitie naturali, non de ea, quae cura, et arte adquiritur. Additque Albertus inter ipsas naturales mollitie aquosam, ac provenientem ex pituita, ut in foemina, non arguere aptam complexionem, nec idoneum ingenium, sed quae provenit ex puro sanguine, quia sic temperatiorem complexionem causam habet, ut citato loco de generatione etiam dicitur: haec ergo ex parte tactus superat visum.

6. Qua e contra superetur a visu. — Attamen visus e contra superat tactum in multis. Primo, quia est universalior ex parte objecti, percipit enim celestia et terrestria sensibilia, propria et communia, multoque facilitior modo, quam tactus. Item est certissimus inter omnes sensus, utpote immaterialior, minusque proinde deceptioni obnoxius, ideoque maxime deserviens inventioni, atque attestacioni veritatis. Unde Plato in Timaeo ait rerum sublimum notitiam oculos nobis attulisse, et Aristoteles 1, Metaphysicae, c. 1, ideo nos visum maxime diligere, quia maxime cognitioni subservit. Ex quibus jam patet tertia conclusionis pars, excessus enim ille tactus non in intrinsecis cernitur, sed in iis, que tactum comitantur, unde magis tanquam signum arguit perfectionem, quam per se ipse afferat,

visus vero in intrinsecis, magisque propriis superat tactum, ac reliquos sensus: quare, etc., sic ergo intelligendus Aristoteles 1, de Gener. animalium, cap. 20, scribens non provenire prudentiam ex tactu, nimurum tanquam ex proprio instrumento, quamvis deserviat non minime ad prudentiam propter complexionem, quam arguit optimam, nisi alioquin natura deeret.

7. Objectio prima contra proxime resoluta. — *Responsio ex Aristotele.* — Oppones primo, in sectione 30 problematum, narrat Aristoteles quicunque ingenio, vel studiis, vel Reipublicae administratione, vel in carmine pangendo, aliisve partibus claruere, fuisse melancholicos: haec ergo complexio secundum Aristotelem apta est ad ingenium, inepta vero ad tactum, cum humor ille, utpote terrestris, duriores efficiat carnes, ac proinde organum tactus obtundat. Fatetur quidem Aristoteles illa loco melancholicam, si dominetur, sua naturali frigiditate et siccitate impedimento esse, talemque complexionem nactos, stolidos fieri et ignaros. Contingere tamen (inquit Aristoteles) atram bilem, si moderata sit, per totum corpus dispersam calefieri ab humore alio, vel complexione calida, sive vehementer concipiendio calorem calefacere: quemadmodum etiam experimur ferrum et aquam ex se frigida, semel tamen calefacta multum concipere calorem urereque velociter: sic ergo melancholia a propria natura extracta conductu ad ingenium, optime disponendo corpus ad diffusionem spirituum animalium, temperandoque nimiam sanguinis vivacitatem: tandemque hominem studiosum, ac si sit ad mediocritatem redacta, efficit prudentiorem: unde licet melancholici, inquit Aristoteles, in aliquo excedantur ab aliis: multis tamen in rebus sunt illis praestantes, alii quidem in studiis litterarum, alii in artibus, alii in Republica, atque si in excessu humor hic calefiat, facit hominem loquacem et poetam, aliaque non pauca ibique videre licet.

8. Objectio secunda. — *Ad objectionem.* — Oppones secundo contra resoluta pro visu, nam tactus videtur certior sensus, ut experientia colligitur, et ex Aristotele, libro de Sensu et sensibili, cap. 4, et 2 de Partibus, cap. 16. Certitudo autem maxime ad scientiam exigitur: ergo tactus est utilior. Et confirmatur, quoniam tactus esse videtur magis diligibilis, quia magis necessarius. Respondendum licet tactus certior esset, visum alioquin haberit utiliorem, propter universalitatem, sed et certio-

rem esse negandum est. Etenim si comparantur ad objecta propria non minus certus est visus, quam tactus, ac forte certior, si vero ad objecta communia facilis hallucinatur tactus, applicatis illis in proportione aequali: quod enim aliquando visus decipiatur, ex nimia distantia provenit, id vero non derogat ejus certitudini, quae pensanda est penes objectum debite applicatum. Ad confirmationem dicto amore tactus, et visus non esse apte comparabiles, quia unius amor alterius amorem includit: tactus enim est fundamentum aliorum sensum, atque adeo illo destructo destruentur alii, qua certe consideratione maxime diligitur: si vero praeceps considerentur, ac invicem separari, ac separatim conservari possent, sic plane magis diligibilis est visus de se, ac praeceps ad utilitatem scientiae: quamvis alii sensus sint diligibiles ad percipiendam sensibilem delectationem, ut tactus et gustus, qui tamen amor nimium est imperfectus et animalis, prior autem perfectior et conformior homini, ut homo est, sicut locutus fuit Aristoteles 1, Metaphysicae, cap. 1.

CAPUT XXX.

AN SIT UNUS TANTUM SENSUS INTERIOR, AN PLURES.

1. *Sensus interior communis quae ratione probetur?* — Explicatis sensibus exterioribus: dicendum superest de interioribus, qua de re egit Aristoteles 3, de Anima, cap. 2 et 3, et interpretes ibi, divus Thomas tum alibi, tum 1 p., q. 78, art. 4, ubi praecepsa quam explicat, sed paulo latius hic erunt dissenserenda. In hac vero dubitatione suppono, dari sensum interiorum, pro qua re notandum septem haec vocabula, *sensus communis, phantasia, imaginatio, aestimativa, cogitativa, memoria, reminiscencia*, significare potentiam sensitivam a quinque supra explicatis distinctam, sive multiplicem, sive eamdem, prout est principium diversorum actuum, de quo statim agendum: sensus ergo communis est potentia interior cognoscens objecta propria sensuum exteriorum, discernensque inter illa, ex qua discretione potissimum sensus communis a philosophis prehensus est, illa siquidem operatio maxime necessaria est naturae sensitivae, nec poterat convenire eidem exteriori sensui, cum ad discernendum inter duo oporteat utrumque cognoscere: visus autem discernit quidem inter duos colores, et auditus inter sonos duos, at

inter sonum et colorem neuter discernit, quia neuter utrumque cognoscit: necessarius ergo fuit sensus communis. Nec dici potest eamdem animam per diversos sensus discernere: illa enim non nisi per potentiam cognoscit: per eamdem ergo potentiam oportet cognoscere, ut illa discernat. Aliam rationem affert Aristoteles, de Somno et vigilia, capite primo, ut scilicet cognoscat operationes sensuum externorum, quae ratio sano modo est acceptanda, juxta dicta, cap. 11.

2. *Alberti ratio atque olim divisor Thomas excluditur.* — Aliam quoque rationem probandi sensum communem invexerunt Albertus, Summa de homine, tractatu 2, de Sensu communis, quæst. 2, sanctus Thomas, opuse. 43, cap. 4, nimurum ut percipiat sensibilia communia per proprias species, quæ certe ratio falsum supponit: quia sensus interior non aliter cognoscit sensibilia communia, quam exterior, ut cap. 8, monimus, ac etiam notant divus Thomas, 1 part., quæst. 1, artic. 3, ad 2, Avicenna 6, Naturalium, part. tertia, cap. 8, in fin., et part. 4, cap. 4. Sola ergo prima illa ratio concludit dari sensum communem, neque vero communis dicitur communitate prædicationis, cum sit potentia quædam particularis in animante, sed communitate objecti, quatenus sensibilia cuncta externa percipit, in omnesque sensus exteriores influit tanquam commune eorum principium. Ita sanctus Thomas, 1 part., quæst. 78, artic. 4, ad 1. Albertus, libr. secundo, tractat. quarto, capit. decimo secundo.

3. *Dubium circa sensum communem quo pacto a Philopono expeditatur.* — *Impugnatur.* — *Impugnatur expeditio Themistii.* — *Vera solutio.* — Dubitat alius, quomodo potentia una, ac corporea queat attingere sensibilia adeo diversa, et sæpe contraria. Quidnam aiunt sensum communem esse quidem indivisibilem, attamen cum sit in organo extenso secundum diversas illius partes recipere species diversorum sensibilium. Ita Philoponus, de Anima, fol. 79. Quæ responsio primo supponit species recipi in organo, et non in potentia, quod supra improbatum est. Secundo asserit dictam potentiam esse indivisibilem, quod repugnat accidenti materiali, ac in subjecto extenso existenti. Tertio fingit diversas species recipi semper in diversis partibus: aliter ergo respondet Themistius, lib. 2, de Anima, cap. 8, sensum communem in se non recipere species sensibilium, sed judicare de iis, quæ coram se ponuntur in sensibus externis, quod etiam

videtur sentire Galenus 7, de Placitis, in fine, *Aegidius 2, de Anima*, etiam in fine, sed est falsa sententia, nam sensus communis judicat cognoscendo, non potest autem id praestare, nisi species in se recipiat, juxta superius tractata. Respondendum ergo sensum communem tam varia cognoscere, quia est potentia perfectior, atque adeo universalior uniens in se virtutem sensum externorum, quod ex supradictis, libr. secundo, capit. secundo, constare potest, unde D. Augustinus 12, super Genesim ad lit., c. 26, quinque sensus, totidem comparat rivulus ab uno communi sensu tanquam a fonte manantibus, illud autem de contrarietate specierum solutum jam superius est in capit. 2.

4. *Phantasiae descriptio, et etymologia ex sententia auctoris.*—Phantasia est sensus interior potens cognoscere sensibilia exteriora in eorum absentia: hec quippe operatio nobis est cum brutis communis: ideoque alicui sensui tribuenda: illi certe, qui species rerum sensatarum in absentia valet conservare, ac per illas abstractive cognoscere, quique propterea phantasia nuncupatur, etymologia sumpta a lumine, ut Aristoteles notat juxta translationem Argyropili et Perionii, expositionem divi Thomae, Commentatoris, Simplicii et Themistii in paraphrasi: lumen enim dicitur graece φῶς: quia vero lumen facit apparere colores, inde derivatur φάντασις, id est, *prima apparitio*, ac deinde phantasia, quia scilicet res absentes facit apparere. Addit Philoponus phantasiam dici quasi status eorum, quae apparent, unde ait derivari a φάντασις, et σάρτης, quod Graece significat permanentiam: retinet enim phantasia species permanenter, etiam absente objecto, atque ita textum interpretatur.

5. *Differentia triplex phantasiae a sensibus externis ex Aristotele.*—Definiturus autem Aristoteles phantasiam, prius eam distinguit ab aliis potentiiis, et primo a sensibus nimirum externis, ut in textu constare potest: adhabet autem tres differentias. Prima est, quia licet sensus, neque actu, neque potentia detur, est tamen phantasia: ut in somniis. Instabis in somniis sensum dari in potentia. Occurrit primo Themistius, in paraphrasi libri tertii de Anima, id verificari conditionanter, esto non manerent sensus etiam potentia, ut in cæco, salvari posse phantasiam. Secundo occurrendum verificari quando in somnis impossibile aliquid fingimus, cuius neque sensus actu est, neque potentia: addit vero Aristoteles sensum semper adesse, non phantasiam, quæ

verba Themistius in paraphrasi omittit, tanquam difficilia, habentur tamen in Græcalittera, quæ D. Thomas exponit, ut intenta inter ipsas potentias differentia, nulla evadat: ait enim sensum, id est, facultatem sentiendi semper adesse, non tamen phantasiam, id est, actum ejus. Jam vero Simplicius et Philoponus exponunt in pueris esse sensum exteriorem aptum ad operandum, non vero phantasiam: sed repugnant experientiae, nam infantuli somniant et imaginantur, licet imperfecte, sicut et per sensus exteiiores imperfecte operantur. Quare Avicennæ expositio placet, sensum semper adesse objecto suo, quia non nisi illud præsens cognoscit: phantasiam autem non ita, cum etiam cognoscat objectum absens: unde verba illa non addunt novam differentiam, sed jam positam exponunt. Secunda ergo differentia est: quod sensus cunctis insit animalibus, imaginatio vero non item, de qua quomodo sit intelligenda inferius dicetur. Tertia differentia, quod sensus semper sit verus circa proprium sensibile, imaginatio autem semper sit falsa, qua de re supra in c. 10. Oppones vero textum 161, in quo Aristoteles ait imaginationem esse veram, aut falsam, quia sensus talis est: sentit ergo imaginationis falsitatem habere originem ex falsitate sensus, atque adeo nullam esse hanc tertiam differentiam. Respondet bene Philoponus, phantasiam jam in cognitione simplicium sensibilium tam vera, quam falsa saltem occasionaliter, sensum sequi, a quo illam acceperat, quia tamen sensibilia componit et impossibilia fingit, in eo differre a sensu.

6. *Differentia imaginationis ab opinione.*—*Differentia phantasiae ab opinione, fide, etc.*—Secundo loco assignat differentiam inter imaginationem et opinionem, quod opinio moveat appetitum, non vero imaginatio. Dicit aliquis. Imaginatio sepe causat timorem, etiamsi nulla sit opinio, vel apparentia mali eventuri, ut experientia docere videtur. Ob hanc objectionem nonnulli exponunt differentiam, ut ex opinione semper sequatur motio appetitus: ex imaginatione non quidem semper, sed aliquando, veluti, cum fortis est et vehemens, quod indicat Aristoteles in exemplo de pictura, visio enim per se non moveat appetitum, moveat autem, si sit pulchra, vel horribilis: dieendum tamen phantasiam solam nunquam moveat appetitum, nisi illi misceatur opinio mali, vel boni, saltem ut possibilis: vehemens quippe apprehensio efficit, ut malum tanquam nobis possibile consideremus, unde jam, ne eveniat

formidamus. Alias differentias assignat Philosophus ibidem faciliiores. Ultimo ponit differentiam inter phantasiam, opinionem, fidem, suasionem et rationem, nam quatuor hæc posteriora, vel idem sunt, vel se comitantur, quia ubi opinio est, ibi est, vel semper esse potest fides, et suasio et ratio: phantasia autem sine iisdem invenitur.

7. *Phantasiae descriptio ex Aristotele.*—*Imaginativa.*—*Æstimativa.*—*Cogitativa.*—*Memoria.*—*Reminiscentia.*—Ex his omnibus concludit philosophus definitionem phantasiae. *Est motus factus a sensu in actu*, ubi potius phantasiatio definitur, quam phantasia, imo definitio competit etiam actui sensus communis, nisi hunc actum sub sensu in actu comprehendas, ut Philoponus exponit: fortasse tamen id opus non est, eo quod distincte potentiae non sunt, ut infra dicemus: definitur ergo clarius, ut n. 4, dicebamus, phantasia *potentia*, quæ species sensibilium extenorū recipit et conservat, ac per illas operetur in absentia objecti: alias definitiones tradit Commentator, illo in libro, textu 106, Albertus 3, de Anima, tractatu 1, cap. 8, Cicero 1, Academicarum quæstionum. Jam vero imaginatio coincidit fere cum phantasia, solumque addit vim componendi possibilia, ac fingendi impossibilia. *Æstimativa* describitur sensus interior potens apprehendere sub ratione convenientis et disconvenientis, seu, ut communiter loquuntur, sub ratione insensata: hæc siquidem operatio communis etiam est omnibus animantibus, nullique sensui externo deputari valet, cuius munus est movere appositum sensitivum, qui non nisi a ratione convenientis et disconvenientis movetur: ideo ergo æstimativa dicitur, quia in rebus ipsis aliud estimat, quam quod exterius appareat. Cogitativam multi putant esse potentiam sensitivam propriam hominis valentem ratiocinari circa particularia, et componere atque dividere: hoc tamen excedit limites virtutis sensitivæ, ut supra dixi: cogitativa ergo nihil aliud significat, quam ipsammet potentiam sensitivam interiorem discernentem inter conveniens et disconveniens, prout speciali quodam modo in homine existit, habetque in ipso majorem aliquam perfectionem, quia non ex solo instinctu naturæ dicitur, sed etiam ex nobili cognitione et experientia, ac sœpe etiam a ratione dirigitur. Memoria ab Aristotele, capite primo, de Memoria et reminiscencia, dicitur potentia, quæ cognoscit præterita, ut jam cognita, speciatim vero a quibusdam memoria describitur